

Några ytterligare reflektioner kring ett 350-årsjubileum

CHRISTOPHER PIHL
OCH PATRIK WINTON

SLUTREPLIK

I sin replik på vårt foruminlägg ”Några reflektioner kring ett 350-årsjubileum” (Pihl och Winton 2018) slår Edvinsson, Fregert, Jacobson och Waldenström (2018) ifrån sig vår kritik. Det vi kommer med är advokatyr hävdar de. I denna slutreplik vill vi förtydliga några delar av vår kritik som vi bestämt vill hävda inte är ovidkommande hårklyveri från två historiker fast i den historiska empirin.

Men först vill vi upprepa det vi skrev i vårt första inlägg: Vi välkomnar verkligen forskning om banken. Det är viktigt att påpeka att den kritik vi framförde i vårt inlägg i *Ekonomisk Debatt* inte rörde hela boken som sådan, eller redaktörernas ambition att i ett verk samla framställningar om i synnerhet europeiska centralbankers historia. Det vi kritiserade var hur Riksbankens historia under 1600- och 1700-talen skildrades och hur denna del i Fregerts framställning förhåller sig till senare perioder i bankens historia. Vi anser inte att den äldre perioden endast kan studeras av historiker utan välkomnar alla. Våra invändningar handlar om att om man ska studera den äldre perioden och om man vill möjliggöra jämförelser måste man göra detta på ett systematiskt sätt med respekt för den historiska kontexten, vilket vi anser inte har gjorts i de artiklar som berör Sverige i antologin *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking* (Edvinsson, Jacobson och Waldenström 2018). Det finns en stor intellektuell utmaning förknippad med att inom ramen för bokens aktuella format redogöra för 350 år av en banks historia. För att lyckas med en sådan syntes krävs ett övergripande

perspektiv och att samma variabler används genomgående i analysen. Samtidigt får inte örnperspektivet leda till sådana förenklingar att de viktiga detaljerna, eller komplexiteten i förloppet, förminsкас eller vantolkas. Flera av de exempel som vi lyfte fram i vår tidigare reflektion visar flera av de problem som är associerade med Fregerts syntesskrivande. Det är framför allt bristen på korrekta beskrivningar av sakförhållanden som drar ner intrycket. I flera fall rör det sig om rena felaktigheter, och i en del andra fall hade det krävts en eller två meningar till för att tydliggöra vad som åsyftas.

I vårt inlägg försökte vi presentera en förklaring till varför det kunde bli som det blev. En del i denna förklaring, vill vi hävda, är bristen på historisk bildning. Författarna misstolkar, möjligen medvetet, detta och hävdar i sin replik att vi förfäktar idén att endast universitetsutbildade historiker kan besitta historisk bildning. Det menar vi inte. Med historisk bildning åsyftar vi ett förhållningssätt med stor lyhördhet för den historiska kontexten och tidens, eller med ett annat ord, kronologins betydelse. Detta innebär bl a att det historiska sammanhanget måste förklaras på ett kompetent sätt så att de betydelsefulla aspekter som påverkade utvecklingen tydliggörs. I praktiken betyder det att man måste vara inläst och aktivt använda de aktuella forskningslägena där de olika aspekterna diskuteras. Med andra ord är det problematiskt att som Fregert, till synes helt oreflekterat, vara starkt beroende av framställningar som har 100 år på nacken när utvecklingen under 1600- och 1700-talet beskrivs. Ehuru Brisman och Hallendorff till synes var mycket empirinära, så var de i urval och förklaringar mycket starkt präglade av den tid de verkade i. Något vi alla är. Exempelvis framträder detta tydligt hos Hallendorff (1919), där frihetstidens partipolitiska liv ges starkt

Christopher Pihl är filosofie doktor i historia och verksam som forskare vid Historiska institutionen vid Uppsala universitet. Han bedriver för tillfället forskning om den svenska riksbankens verksamhet före år 1700.
christopher.pihl@hist.uu.se

Patrik Winton är docent i historia och verksam som forskare vid Historiska institutionen, Uppsala universitet. Han bedriver för tillfället forskning om den svenska finansmarknaden och dess tillväxt under 1700-talets första hälft. patrik.winton@hist.uu.se

förklaringsvärde, och det är tydligt att han inte var någon anhängare till parlamentarismen.

När resonemangen i de äldre verken dessutom ska sammanfattas på några få rader av Fregert har det uppenbart resulterat i förenklingar som snarare förvirrar än tydliggör förhållandena. Svårigheterna tonar sedan upp sig än mer när resultaten från de äldre framställningarna, som i synnerhet betonar politiska aspekter, ska jämföras med senare tidsepoker och nyare forskning, som i alla fall delvis fokuserar på andra faktorer.

Till historisk bildning hör också lyhördhet och ödmjukhet inför betydelsen av den kronologiska ordningen av ett händelseförlopp. Det innebär att man utgår från att konsekvenserna av en händelse, handling eller trend styrs av i vilken kronologisk ordning och i vilket sammanhang den sker. Ett exempel på detta taget ur Fregerts kapitel, och som författarna fördjupar i sitt genmäle, är frågan om årtal. I vårt första inlägg påpekade vi att det karolinska enväldet infördes 1680, inte 1671. I sitt genmäle förklarar författarna årtalet 1671 med att det var från det året Karl XI satt med vid rådets möten. Men vår poäng var att Fregert kallar kungen ”despotisk” (*despotic*) i sin artikel och anger årtalet 1671. Detta år var kungen knappast despotisk. All historisk forskning är enig om att det var från 1680 som enväldet infördes i Sverige. I en kort syntes om den svenska riksbankens historia torde det således vara 1680 som är det viktiga datumet att nämna. Från och med då övergick banken från att vara ”riksens ständers” till att bli ”konungens ständers” vilket åtminstone teoretiskt torde ha påverkat bankens skydd och kredit. Hur det förhöll sig i verkligheten vet vi emellertid ytterst lite om.

Författarna anser i sitt genmäle vidare att vi har fel när vi påpekar att Fregerts påstående att regeringen var

förbjuden att låna i banken är helt felaktigt. Emellertid lyckas de inte i sin text på något sätt visa detta. Regeringen lovade att inte konfiskera bankens medel, som främst var inlånade från privatpersoner och institutioner. Edvinsson m fl gör en stor sak av att regeringen bad om lån och nekades, bl a 1674. Men att den nekades lån av banken, med förklaringen att bankens tillstånd inte medgav någon större utlåning, är snarast ett bevis på att regeringen respekterade bankens självständighet och värnade dess kredit, som skulle ha hotats om dess tillgångar konfiskerades, eller alltför stora lån tilltvingades av den. Ett annat exempel på detta är Karl XII:s försök att få banken att införa kreditivsedlar 1711. Ett förslag som avvisades av bankens ledning, som stödde sig på såväl bankoordningens sedelförbud som den enligt dem bistra erfarenhet man i England och Frankrike fått erfaras av liknande försök. Kungen lät sig därmed nöjas och drog tillbaka sitt förslag. Vi vill påstå att vi ser exempel på detta värnande av krediten från regeringens sida under stora delar av bankens tidiga historia. Kungar, riksråd och ständer var mycket medvetna om att om man tilltvingade sig alltför stora lån av banken skulle insättarna dra öronen åt sig. Det var också därför som banken lyckades med att attrahera medel från insättare. För varför skulle någon ha velat sätta in pengar i banken om det uppfattades som en risk att de skulle konfiskeras? Återigen, i en kortfattad syntes är det enligt oss viktigt att se till de övergripande dragen i relationerna mellan de olika parterna för att möjliggöra såväl jämförelser över tid som mellan stater.

Tyvärre manifesterar författarnas genmäle att felaktigheterna inte bara beror på redaktionella misstag. Årtal blir återigen fel: Frihetstidens regeringsform inrättades 1719 och reviderades 1720, inte 1718 och 1719 som författarna hävdar. Likaså har man miss-

uppfattat vad bankodeputationen blev för någon instans under frihetstiden. Bankodeputationen var inte en institution som skulle "övervaka Riksbanken mellan riksdagsmötena" (s 56). Visserligen fanns det i början av 1720-talet en bankodeputation som i praktiken fungerade som en "förstärkning av fullmäktige", för att låna Hallendorffs beskrivning, men deputationen utvecklades år 1723 till en underdeputation till sekreta utskottet, som behandlade frågor som rörde bankens verksamhet (Hallendorff 1919, s 20–21). Bankodeputationen bestod således av ledamöter från sekreta utskottet, och den sammanträdde när riksdagen var samlad. När riksdagen inte var samlad var det bankofullmäktige som skulle styra bankens verksamhet i enlighet med rådande förordningar och instruktioner från riksdagen. I vissa fall, i synnerhet vid olika krislägen som år 1745, rådgjorde fullmäktige också med riksrådet. Om statsmakten behövde låna resurser när riksdagen inte var samlad, t ex under krig, kunde riksrådet kontakta fullmäktige och begära nya lån. Fullmäktiges åtgärder granskades sedan vid nästa riksmöte av bankodeputationens ledamöter.

När det gäller frihetstidens parlamentarism hävdar författarna i sitt genmäle att vi betonar "rådets roll som verkställande makt, men verkar bortse från dess beroende av riksdagen" (s 56). I vår tidigare reflektion tydliggör vi att riksrådets liksom fullmäktiges åtgärder mellan riksdagarna granskades av riksdagens ledamöter och att felsteg kunde leda till avsättning av både riksråd och fullmäktigemedlemmar. Riksdagen var maktägande, men de fyra stånden var inte samlade hela tiden. Det innebar att genomförandet av de beslut som riksdagen fattade, precis som i dag, skulle hanteras av de olika ämbetsverken och andra statliga organisationer. Riksdagen var således främst lagstiftande, medan bl a riksrådet och riksbanksfull-

mäktige var verkställande. Riksdagen kunde visserligen lägga sig i verkställandet av olika beslut, men det skapar en missvisande bild om man sätter likhetstecken mellan maktägande och verkställande. I och med att Fregert i sitt kapitel inte kan tydliggöra dessa förhållanden leder det till osäkerhet kring hur de politiska och finansiella systemen ska tolkas, vilket i sin tur omöjliggör korrekta jämförelser mellan "länder och tidsepoker", som anges som en styrka med boken.

I sitt genmäle framhåller författarna också att vi har "långtgående synpunkter på Fregerts avsnitt om Riksbankens övergång till centralbank under 1800-talet" (s 56), där vi bl a saknar en diskussion om de politiska och ekonomiska intressen som låg bakom besluten. Det hävdas att vi underlåter att nämna "diskussionen av de långvariga striderna i riksdagen kring sedelutgivningen" (s 56–57) och beskrivningen av bankväsendets utveckling. I Fregerts framställning målas det upp institutionella motsättningar mellan riksdagen, som främst var intresserad av Riksbankens verksamhet, och regeringen, som reglerade de privata bankerna. Det sägs också att det fanns en konflikt inom riksdagen mellan adeln å ena sidan, som krävde regeringens kontroll över Riksbanken i syfte att garantera valutans inväxlingsbarhet, och ledamöter med jordbruksintressen, som ville förbjuda privata bankers sedelutgivning. Poängen med vår invändning handlar framför allt om bristen på konsekvens i framställningen. Om det i avsnittet om frihetstiden läggs stor vikt vid riksdagens olika politiska fraktioner som en förklarande faktor, borde liknande stridande grupperingar, som t ex liberala och konservativa, eller andra fraktioner, beaktas på ett liknande sätt (Axelson m fl 1977). Eller menar Fregert att t ex adeln eller första kammaren alltid var överens om centrala frågor rörande

landets banker? Vidare förbiser Fregert de merkantila intressen som var koplade till landets exportnärings. Hur ställde sig de till Riksbanken och de privata bankerna?

Författarnas genmäle övertygar oss tyvärr inte att den oro för hur historien allt oftare behandlas av nationalekonomer och till viss del ekonomhistoriker inte var obefogad, och vi anser att en fortsatt diskussion i ämnet är nödvändig. För trots våra invändningar skulle vi mycket gärna se fler och fördjupade samarbeten mellan ekonomer, ekonomhistoriker och historiker.

REFERENSER

Axelsson, R, H Björklund, T Lidman och G B Nilsson (1977), *Partiliv i ständsriksdagen – adel och borgare 1850–1865*, Stockholm Studies in History, Stockholm.

Edvinsson, R, K Fregert, T Jacobson och D Waldenström (2018), ”Genmäle till Pihl och Winton”, *Ekonomisk Debatt*, årg 46, nr 7, s 55–71.

Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red) (2018), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hallendorff, C (1919) *Sveriges riksbank 1668–1918 – bankens tillkomst och verksamhet 2*, Kungliga boktryckeriet P A Norstedt och söner, Stockholm.

Pihl, C och P Winton (2018), ”Några reflektioner kring ett 350-årsjubileum”, *Ekonomisk Debatt*, årg 46, nr 6, s 55–57.